

CĂLĂTORIE DE STUDII ARHEOLOGICE ÎN R. P. BULGARIA

În intervalul de la 4 la 25 octombrie 1965 m-am deplasat în R. P. Bulgaria, în cadrul schimburilor de cercetări efectuate pe baza acordului de colaborare tehnică-științifică dintre Academia Republicii Socialiste România și Academia Bulgară de Științe.

Cu acest prilej, timp de trei săptămîni, cu concursul binevoitor al conducerii Institutului de arheologie al Academiei din R. P. Bulgaria, m-am documentat în probleme de arheologie în muzeele din Sofia, Plovdiv, Stara Zagora, Kazanlic, Nova Zagora, Burgas, Nesebăr, Varna, Tîrnovo și Ruse. De asemenea am vizitat șantierul de săpături arheologice de la Sofia, Plovdiv, Karanovo, Dipsizkata, Nesebăr, Varna, Ruse și Cerven.

Obiectivele științifice principale ale călătoriei

1. Documentare cu privire la neoneoliticul de pe teritoriul Bulgariei, care prezintă legături cu culturile neoneolitice de tip Criș, Boian, Hamangia, Gumelnița și Cucuteni din țara noastră atît în ceea ce privește unele caracteristici ale tipurilor de așezare și ale locuințelor, cît și, mai ales, unele trăsături ale uneltelor, ceramicii și plasticii.

În acest scop s-au cercetat materialele neoneolitice de la Sofia-cvartarul studentesc Geo-Mlev (muzeul orașului Sofia); Karanovo (muzeele din Sofia și Nova Zagora), Azmașkata (muzeul din Stara Zagora), Baniata și Yassatepe (muzeul din Plovdiv), Gabarevo (muzeul din Kazanlic), Kableșkovo (muzeul din Burgas), Varna și Ruse (muzeul din Ruse). De asemenea s-au vizitat *tell*-urile de la Karanovo și Ruse, cercetate destul de intens de către V. Mikov, G. T. Georgiev, N. Angelov ș. a. În afară de acestea s-au purtat discuții cu prof. V. Mikov și dr. Georgi I. Georgiev la Sofia, P. Detev la Plovdiv, Aram Margos la Varna și N. Angelov la Ruse. Din aceste discuții, precum și din consultarea materialului, a reieșit că este posibil ca la nord de Balcani să existe o etapă mai veche decît Karanovo VI, corespunzătoare fazei Kodjadermen. Această etapă, contemporană cu faza Karanovo V

(cultura Marița), după părerea subsemnatului, este ilustrată prin unele resturi ceramice din muzeele de la Varna și Ruse, care prin caracteristicile de tehnica pastei și de decor (dungă albă) se aseamănă cu ceramica fazei de început a culturii Gumelnița (Gumelnița A₁).

În afară de acestea, din discuțiile purtate s-a ajuns și la alte rezultate în legătură cu sistemul de construcție al locuințelor, care prezintă interes și pentru lămurirea platformelor cucuteniene și gumelnițiene. În legătură cu această problemă sînt semnificative resturile din platforma de lemne a podelei locuințelor de la Azmașkata.

În ceea ce privește sistemul de fortificare al așezărilor, s-a ajuns la concluzia că *tell*-urile desprinse din terasă, prin analogie cu cele constatate la nord de Dunăre, este posibil să fi fost prevăzute în porțiunea accesibilă cu un șanț de apărare. În schimb, nu este de loc concludentă ipoteza fortificării acestor așezări cu ziduri de cărămidă sau palisade. Această cu atât mai mult, cu cît pe locurile respective sînt urme de locuire din epoci mai noi (bronz, Hallstatt și La Tène).

În fine, arheologii bulgari au manifestat interes relativ la problema datării topoarelor de cupru de tip Vidra într-o fază corespunzătoare etapei Cucuteni A₃, întrucît asemenea topoare s-au descoperit și pe teritoriul Bulgariei.

2. Documentare în legătură cu epoca bronzului și îndeosebi cu privire la descoperirile de depozite și obiecte de bronz izolate de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului de pe teritoriul Bulgariei.

În acest scop s-a cercetat materialul ceramic din epoca bronzului de la Dipsizkata (Muzeul Nova Zagora), Manole I, Junatițe II și Plovdiv-Kamenița (muzeul din Plovdiv), Sozopol (muzeul din Burgas), Ezerovo (muzeul din Varna), precum și depozitele de bronzuri de la Grotă Emen, Samovodene și Strajița (muzeul din Tîrnovo), Verbița (muzeul din Sofia) și de forme de turnat de la Sokol (muzeul din Kazanlık). De asemenea s-au desenat toate obiectele de bronz și formele de turnat izolate din muzeele vizitate cu prilejul acestei călătorii de studii în Bulgaria. Cu acest prilej s-a constatat că, deși obiectele de bronz sînt aici în număr redus, totuși prezintă importanță, întrucît permit să se stabilească legături cu descoperirile corespunzătoare de pe teritoriul României, unde, după cum se știe, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului metalurgia bronzului a fost foarte dezvoltată. Așa se explică prezența unor tipuri de obiecte de bronz din această vreme la sud de Dunăre, unde meșterii locali le-au imprimat uneori anumite particularități de formă și îndeosebi de decor, după cum o dovedesc, printre altele, celturile depozitului de la Vărbița.

În ceea ce privește culturile din epoca bronzului, materialele cercetate în muzeele din Sofia și Nova Zagora mi-au întărit convingerea că se poate vorbi de o cultură Dipsizkata la sud de Balcani, cu analogii în descoperirile de ceramică de la Pateli din Macedonia, aflate în colecțiile Muzeului arheologic din Istanbul, unde am avut prilejul să le văd în primăvara anului 1965. În afară de aceasta, prezintă interes și faptul că unele din elementele acestei culturi au fost semnalate și la nord de Balcani, contribuind probabil, într-o măsură care urmează să se precizeze, la geneza culturilor din bronzul timpuriu și mijlociu din spațiul balcano-dunărean.

Pentru lămurirea etapelor de evoluție ale acestei culturi din epoca bronzului de pe teritoriul Bulgariei s-au efectuat săpături arheologice în așezarea de la

Dipsizkata (la 3 km sud de Nova Zagora) de către V. Mikov (1952—1958) și recent de către G. Georgiev și N. Ia. Merpert (U.R.S.S.), dezvelindu-se metodic, pe straturi, porțiunea de vest a așezării pînă la 1,80 m adîncime. Vizita făcută la fața locului mi-a prilejuit cunoașterea atît a tipului de așezare în formă de *tell*, cît și resturile de locuire păstrate *in situ* la adîncimea de 1,80 m (locuințe cu urme de pari, vetre etc.).

3. Documentare în legătură cu aspectul hallstattian de tip Babadag și Stoicani, care prezintă în parte analogii directe în așezarea Troia VII b₂ (sfîrșitul Hallstattului A).

Avîndu-se în vedere faptul că pe teritoriul României au fost semnalate resturi ceramice de tip tracic, cu analogii în așezarea Troia VII b₂, pe care am avut prilejul să le verific, personal, în Muzeul arheologic din Istanbul, era inevitabil ca asemenea descoperiri să nu existe și pe teritoriul Bulgariei, unde problema legăturilor cu Troia a constituit obiectul unor cercetări din partea prof. D. Dimitrov de la Sofia, care a publicat recent în *Archäologischer Anzeiger* un vas cu proeminențe de la Gabarevo.

Din discuțiile purtate cu colegii bulgari a reieșit necesitatea studierii și în Bulgaria a aspectelor hallstattiene Babadag și Stoicani, cu atît mai mult cu cît în literatura arheologică bulgară au fost deja publicate unele fragmente ceramice de acest tip (de exemplu peștera Dolni-Lom, r. Belogradșik; Mladinovo, r. Svilengrad etc.), fără însă să constituie obiectul unor studii speciale pentru problema legăturilor cu componenta tracică balcano-dunăreană a culturii troiene din așezarea Troia VII b₂.

În legătură cu această problemă, merită să fie relevată ceramica descoperită prin cercetări de suprafață în 1963 de către M. Mincev în așezarea de la Pșenicevo (r. Stara Zagora), care prin caracteristicile ei de formă și decor imprimat cu *torques*-ul reprezintă o evoluție a ceramicii tracice balcano-dunărene cu analogii în ceramica așezării Troia VII b₂, datîndu-se mai mult ca sigur în Hallstattul mijlociu, ca și ceramica, într-o oarecare măsură corespunzătoare, din așezarea de la Stoicani. Avîndu-se în vedere importanța acestei descoperiri, muzeograful Mincev urmează să efectueze în curînd un sondaj stratigrafic în așezarea hallstattiană de la Pșenicevo.

4. Documentare în legătură cu descoperirile de tezaur tracic din secolele IV—III î. e. n., în vederea obținerii de analogii pentru tezaurul de obiecte de aur din secolul al IV-lea î. e. n. de la Băiceni.

În acest scop am cercetat în Muzeul arheologic din Sofia piesele de argint aurit din tezaurul de la Lukovit, precum și fotografiile obiectelor din tezaurul de la Letnița (păstrat în safe-ul băncii din Loveç). De asemenea m-am interesat îndeaproape de tezaurul de la Panaghiuriște din expoziția organizată în cripta bisericii Alexandru Nevski din Sofia, precum și de toate celelalte descoperiri din secolele IV—III î. e. n. din bogata colecție de obiecte de acest fel din Muzeul din Plovdiv sau dintr-o vreme mai tîrzie din Muzeul de la Stara Zagora. În afară de acestea, am consultat ceea ce a scris prof. D. Dimitrov în legătură cu tezaurul de la Lukovit și îndeosebi despre arta tracică din această vreme în catalogul expoziției de la Essen (*Kunstschätze in bulgarischen Museen und Klöstern*, 1964, Essen), precum și ceea ce a publicat dr. Ivan Venedikov, singur sau în colaborare cu Pavel Pavlov, despre tezaurul de la Letnița. Consultarea acestei literaturi, precum și

discuțiile avute la Sofia cu prof. D. Dimitrov și dr. Ivan Venedikov și la Stara Zagora cu dr. D. Iu. Nicolov, directorul muzeului din această localitate, mi-au fost foarte utile, prilejuindu-mi o mai bună cunoaștere a caracteristicilor artei tracice din secolele IV—III î. e. n. de pe teritoriul Bulgariei, fără de care nu se pot studia piesele tezaurului de la Băiceni, precum și celelalte din tezaurul de la Craiova, din mormîntul de la Hagi Ghiol, ca și casca de aur de la Poiana Coțofenești. În legătură cu această problemă, țin să menționez că colegii bulgari menționați mai sus, cu o serioasă pregătire în domeniul arheologiei clasice, studiază de mai multă vreme stilul și iconografia artei tracice, ajungînd la rezultate deosebit de importante, care ne interesează și pe noi pentru tratarea corespunzătoare a acestor descoperiri.

Tot în legătură cu problema tracică menționăm descoperirea din 1965, lângă Preslav, a unei inscripții tracice în alfabetul grec de la sfîrșitul secolului al VI î. e. n., a cărei interpretare făcută de acad. Vl. Georgiev a fost publicată în revista *Archeologia*.

În afară de aceste obiective principale, cu prilejul călătoriei de studii întreprinse recent în Bulgaria m-am interesat și de rezultatele obținute de arheologii bulgari și pentru alte perioade. În acest scop, pe lângă notele din muzee relativ la descoperirile din vremea orînduirii comunei primitive și din vremea pătrunderii și așezării slavilor la sud de Dunăre, am avut convorbiri cu H. Djambazov (Sofia) pentru epoca paleolitică; M. Mirtcev (Varna) pentru descoperirile de necropole hallstattiene de la Ravno și Dobrina din Muzeul de la Varna; M. Cičikova (Sofia) și G. Tončeva (Varna) pentru ceramica tracică cenușie lucrată la roată din secolele VI—III î. e. n., atrăgînd atenția în mod deosebit descoperirea recentă de la Varna de la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al V-lea î. e. n., cu analogii la ceramica din așezarea de la Alexandria; Jivka Vijarova, D. Dimitrov și Cr. Djambov pentru problema descoperirilor slave de pe teritoriul Bulgariei, interesîndu-mă îndeaproape materialele din așezarea de la Popina (muzeul din Sofia) și din necropola de la Razdelna (muzeul din Varna) și în fine cu Sonia Georgievna și S. Butov pentru problema așezărilor medievale întărite de la Cerven și Tîrnovo.

Tot cu acest prilej am vizitat și șantierelor de săpături arheologice de la Sofia, Mesambria, Varna și Plovdiv pentru orînduirea sclavagistă și Cerven pentru perioada feudală, fiind impresionat pretutindeni de amploarea lucrărilor pentru care se alocă sume mari (de exemplu cîteva zeci de mii de leva anual pentru cercetările arheologice din termele de la Varna), precum și de grija deosebită pentru restaurarea resturilor de construcții descoperite cu acest prilej. În legătură cu această din urmă problemă, țin să menționez că pretutindeni am constatat o deosebită grijă pentru monumentele istorice și arheologice. Menționez, din acest punct de vedere, condițiile tehnice realizate pentru conservarea celebrului mormînt trac de la Kazanlic din secolul al III-lea î. e. n., pentru care s-a importat un aparat special din R. F. a Germaniei, ca să mențină aceeași umiditate și temperatură, precum și pentru păstrarea și în același timp vizitarea mozaicului roman din secolul al IV-lea î. e. n. din centrul orașului Stara Zagora.

În ceea ce privește muzeele din Bulgaria, am apreciat preocuparea pentru cercetarea științifică a tuturor muzeografilor încadrați la aceste instituții de cultură, precum și interesul manifestat pentru activitatea arheologică din țara noastră.

În scopul unei mai bune cunoașteri a publicațiilor noastre de arheologie și istorie veche mi-au cerut concursul pentru completarea colecțiilor de reviste și lucrări monografice de arheologie din România, oferind în schimb dublete din publicațiile de arheologie bulgară.

De asemenea am remarcat pretutindeni grija conducerilor acestor muzee de a le moderniza cât mai curînd posibil, avînd în vedere și aflulul foarte mare de vizitatori din țară și străinătate. În general, așa cum se prezintă astăzi aceste muzee ele oferă un bun prilej de documentare atît pentru vizitatorii obișnuiți, cît și pentru specialiști, expunîndu-se de obicei ceea ce este esențial, conform principiului care trebuie să stea la baza oricărei expoziții muzeale moderne: *non multa, sed multum*. La acestea se adaugă și unele ghiduri de muzee foarte bine întocmite, cum sînt acelea de la muzeele din Plovdiv și Varna, care pot fi utilizate tot atît de bine de orice vizitator, ca și de specialiști.

În afară de documentarea din muzeele de arheologie, în timpul liber am vizitat muzeele mișcării muncitorești din Plovdiv și Nova Zagora, muzeele de etnografie din Sofia și Plovdiv, muzeul Renașterii și Casa memorială Lamartine din Plovdiv, precum și pinacoteca din acest oraș.

De asemenea am vizitat unele monumente istorice de la Sofia, Bojana, Plovdiv, Nesebăr, Tîrnovo și din alte localități, fiind impresionat îndeosebi de grija pentru conservarea lor. De altfel, orașele Nesebăr și Tîrnovo sînt declarate orașe istorice, nepermițîndu-se transformări sau eventual distrugeri care ar afecta monumentele istorice și de arhitectură de pe teritoriul lor.

La încheierea vizitei am ținut la Institutul de arheologie din Sofia comunicarea: *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina noilor descoperiri arheologice de la Cucuteni-Băiceni*, însoțită de proiecții și discuții, la care au participat specialiști de la Institut și Universitate, în frunte cu profesorii D. Dimitrov, Cr. Danov, V. Mikov, dr. Ivan Venedikov, dr. Teofil Ivanov ș. a.

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA